

Elanul creator nu cunoaște piedici (Nicolae Titulescu)

TEZAU

Foaie a Bibliotecii Academiei Române

COLINDĂTORI

ANUL III, NR.12

DECEMBRIE 2022

APARE LUNAR

140 DE ANI DE LA NAȘTEREA MARELUI DIPLOMAT NICOLAE TITULESCU

pag. 2-3

SAFECULT - UN PROIECT ERASMUS PRIVIND GESTIONAREA RISCURILOR PATRIMONIULUI CULTURAL SCRIS

pag. 12

NICOLAE IORGA ȘI PERIPLUL MANUSCRISELOR DE LA MĂNĂSTIREA NEAMȚ

pag. 10-11

CRĂCIUNUL ÎN PAGINILE ZIARULUI „CURENTUL” DIN ANII 1938- 1940

pag. 4-5

VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI PAISIE SCHIMONAH ZUGRAV DE LA MĂNĂSTIREA BISTRIȚA

pag. 8-9

BAROCUL A ADUS CUVÂNTUL CA SUPPORT NOETIC AL MUZICII BIZANTINE

pag. 6-7

1 DECEMBRIE, ZIUA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI

1 decembrie 1918 reprezintă evenimentul principal din istoria României, dată la care Marea Adunare de la Alba-Iulia a votat unirea Transilvaniei cu România, totodată cerându-se un singur stat național. Cu toate acestea, primul pas a fost făcut, de fapt, între 21 noiembrie – 4 decembrie 1918. Când Sfatul Țării din Basarabia a proclamat Republica Democratică Moldovenească. Apoi, la 24 ianuarie se adoptă declarația de Independență.

Adunarea Națională de la Alba Iulia a adoptat o rezoluție în care este atestată unirea tuturor românilor din Transilvania și Banat cu România. La 1 decembrie 1918, politicianul

Vasile Godiș a citit rezoluția Unirii: Adunarea națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia în ziua de 18 noiembrie / 1 decembrie 1918, decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dânsii cu România. Adunarea proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Banatul, cuprins între Mureș, Tisa și Dunăre.

Legea Unirii a fost ratificată prin decret de lege, la 11 decembrie 1918 de către regele Ferdinand, fiind votată de Adunarea Deputaților în ședința din 29 decembrie 1919.

140 DE ANI DE LA NAȘTEREA MARELUI

Nicolae Titulescu a fost cel mai important diplomat român al secolului al XX-lea, o personalitate a diplomației europene în perioada dintre cele două războaie mondiale. Din 1908, Titulescu a intrat în lumea

este al nostru. Nu numai că Titulescu a făcut ieri începutul cel mai strălucitor în istoria elocinței parlamentare a României, dar acest început l-a clasat deopotrivă gânditor și orator”.

Nicolae Titulescu și-a demonstrat talentul oratoric în prelegeri și discursuri ținute în patru limbi europene, pe care le vorbea fluent (franceză, engleză, germană, italiană), fiind apreciat ca cel mai mare orator al perioadei interbelice. În 1917 a devenit, pentru prima dată, membru al guvernului României, ca ministru de Finanțe în guvernul condus de liderul liberal Ion I. C. Brătianu.

Nicolae Titulescu s-a implicat în lupta pentru pregătirea Marii Uniri, în anii grei ai Primului Război Mondial. Un an mai târziu, acesta a înființat la Paris, alături de oameni politici din Regat și Transilvania, Consiliul Național al Unității Române. Astfel, N. Titulescu a fost recunoscut ca reprezentant al

moșierilor unguri din Transilvania care părăsiseră România după 1918 și adoptaseră cetățenia maghiară, el a apărat interesele naționale cu mult zel. Mai mult, el a luptat pentru reforma agrară care împroprietărea țăranii săraci, deși era unul dintre marii proprietari funciari ai țării.

În cadrul procesului, partea română a fost reprezentată de către tânărul Nicolae Titulescu, în vreme ce partea maghiară, de către venerabilul conte Appony. Impresionat de calitățile oratorice și combative ale rivalului său român, contele i-a spus acestuia, cu vădită admirație: „Nu-ți doresc, dragă tinere și clocotitor adversar, să întâlnești, când vei fi de vârsta mea, un tânăr posedând, ca și dumneata, pe lângă știință și inteligență, un talent oratoric atât de extraordinar” (Magazin Istoric, nr. 1/1982).

„Domnul Titulescu este un bărbat de stat extraordinar de dotat, excepțional de talentat și un adversar foarte puternic în orice

Ion Cantacuzino, Tratatul de pace dintre statele aliante și asociate Antantei și Ungaria. Acest tratat marca unirea Transilvaniei, Crișanei, Maramureșului și Banatului cu România (1920).

Carierea diplomatică propriu-zisă a început la 16 decembrie 1921, atunci când a fost numit ambasador al României la Londra, post pe care l-a deținut până în 1927. În 1924, Titulescu a devenit delegat permanent al României la Societatea Națiunilor, organizația internațională creată după Primul Război Mondial cu scopul de a apăra pacea și securitatea mondială. În anul 1926 N. Titulescu a fost ales membru al Biroului director al Academiei Diplomatice Internaționale de la Paris, iar în anul 1927 a preluat postul de vicepreședinte acestui for internațional al diplomaților pe care îl va conduce, din 1934, în calitate de președinte.

La 6 iulie 1927 marele diplomat a

Septembrie 1933, Mănăstirea Sinaia. Nicolae Titulescu, Edvard Beneș și Bogoljub Jevtić, aduc un omagiu lui Take Ionescu, unul dintre fondatorii Micii Antante.

politică, în calitate de membru al Partidului Conservator Democrat, al cărui lider era marele orator Take Ionescu. Ales deputat în Parlamentul României în 1912, Nicolae Titulescu s-a afirmat prin gândirea sa politică realistă, prin dinamism și talent oratoric. După discursul său din Camera Deputaților, vizavi de poziția României față de evenimentele din Balcani (20 decembrie 1913), Take Ionescu declara pentru ziarul „La Roumanie”: „Un mare, un extraordinar talent s-a ridicat la tribuna românească și acest talent

statului român de către marile puteri membre ale Antantei (Franța, S.U.A., Anglia, Italia).

El a jucat un rol decisiv în una dintre cele mai lungi crize diplomatice dintre români și maghiari, ce a avut loc la scurt timp după înfăptuirea Unirii de la 1 Decembrie 1918.

Titulescu a știut cum să „mânuiască” problemele privind frontierele țării, afirmând permanent că Ungaria și Bulgaria nu vor primi niciodată nici măcar un centimetru pătrat din teritoriul românesc. În așa-numitul „proces al optanților unguri”, apărut în urma exproprierii

discuție”.

Contele a păstrat toată viața o sinceră admirație pentru omologul său român: „Sub aspect formal, raporturile noastre au decurs ireproșabil și relațiile noastre personale au fost întotdeauna agreabile” (ziarul „Curentul”, 11 aprilie 1928).

La sfârșitul Primului Război Mondial, reorganizarea Europei postbelice a fost stabilită în cadrul Conferinței de Pace de la Paris (1919-1920), la care Titulescu a participat în calitate de prim-delegat al României, semnând, alături de

fost numit ministru de externe al României, funcție pe care o va deține, cu mici întreruperi, până în august 1936. În toată activitatea sa diplomatică N. Titulescu a avut în vedere respectarea intereselor României pe plan internațional, consolidarea Marii Uniri, realizarea unor sisteme de securitate colectivă care să garanteze securitatea și integritatea României și păstrarea atmosferei de pace în Europa. La inițiativa sa, România a semnat în 1928, alături de Iugoslavia și Cehoslovacia, partenerii ei din Mica Înțelegere (alianță cu caracter

DIPLOMAT NICOLAE TITULESCU

defensiv creată în 1921 din inițiativa României, la propunerea lui Titulescu), supranumit Pactul Briand-Kellog, care scotea în fara legii războiul ca mijloc de reglementare a diferențelor între state.

În 1930 și 1931 Nicolae Titulescu a fost ales de două ori la rând președinte al Adunării Societății Națiunilor, situație unică în istoria acestei organizații, ceea ce reflectă prețuirea de care diplomatul român s-a bucurat în plan internațional. Tot în 1931, realismul gândirii lui N. Titulescu și activitatea sa prodigioasă în slujba păcii au determinat Consiliul profesoral al Facultății de Litere și Filosofie din Iași să adopte, la 7 februarie,

reducerea armamentului s-au concretizat în redactarea uneia dintre Convențiile de definire a agresiunii semnate de statele membre ale Societății Națiunilor la Londra, în anul 1933.

Odată cu Mica Înțelegere, în 1934, a fost creată o nouă alianță, cu scopul de a consolida sistemul securității colective în Balcani: Înțelegerea Balcanică. Din acest nou organism european făceau parte: România, Iugoslavia, Grecia și Turcia, țări care urmau să coopereze pentru păstrarea statu-quo-ului în zona balcanică în condițiile afirmării tot mai puternice a politicii revizioniste duse de unele state europene precum Germania, Italia, Ungaria sau Bulgaria.

și prin iubirea pentru pământul natal, perspectivă din care a judecat și a propus soluții pentru rezolvarea unor momente importante pentru interesele românești în plan mondial.

Marele diplomat a lansat idei extrem de originale, atât din poziția de ministru de externe al României sau ca președinte al Societății Națiunilor, cum sunt colaborarea efectivă a popoarelor pe plan economic și politic prin acorduri, principiul indivizibilității păcii prin coalizarea tuturor țărilor dornice de pace, sub un scop unic, solidarizarea împotriva oricărui act de agresiune, condamnarea Primului Război Mondial și a oricărei politici revanșarde,

încheierea Pactului de neagresiune între România și U.R.S.S. Relațiile diplomatice ale României cu U.R.S.S. au fost reluate abia în 1934, principala problemă constituind-o nerecunoașterea de către U.R.S.S. a unirii Basarabiei cu România în 1918 și deci a frontierei de răsărit a statului român.

După ce a fost înlăturat din guvern, Titulescu a trăit în străinătate (Franța), unde a continuat să susțină pe plan extern cauza României. Marele român ne-a lăsat moștenire un emoționant testament patriotic: „Eu, care sunt pământean, adânc pământean, eu care particip de atâția ani la viața internațională, fără a uita nici măcar o clipă că sunt român, eu care sunt un soldat al

N. Titulescu și Eduard Beneș

N. Iorga și N. Titulescu

I. I. C. Brătianu, N. Mișu și N. Titulescu

I. I. C. Brătianu și N. Titulescu

hotărârea de a-l recomanda pe Nicolae Titulescu la Premiul Nobel pentru Pace pe anul 1935 și, cu sprijinul altor personalități politice ale vremii, dar, se pare, anumite jocuri de culise au împiedicat concretizarea în acest fel a unei recunoașteri de largă expresie națională și internațională.

În anul 1932 Titulescu a fost numit șeful delegației române la Conferința dezarmării de la Geneva, iar propunerile sale în legătură cu

lubindu-și țara, diplomatul a militat, ori de câte ori a avut ocazia, pentru instalarea unui climat de securitate și de cooperare internațională în viața economică, politică și cultural-științifică, nefiind uitate nici până astăzi vorbele sale, care spun că „în fața legii internaționale, nu există state cu drepturi mai multe decât celelalte”, dar și „când pacea este amenințată, nu se răspunde prin război, ci prin organizarea păcii”. Dar Nicolae Titulescu s-a remarcat

reglementări internaționale ca modalitate de menținere a păcii. Titulescu era adeptul unor înțelegeri regionale, fiind unul din ctitorii Micii Antante și a Înțelegerii Balcanice, însă se opunea ideilor privind crearea de forțe suprastatale. În luna august a anului 1936, cu prilejul unei remanieri a guvernului condus de Gheorghe Tătărescu, a fost înlăturat în mod surprinzător din postul de ministru de externe, în plin proces de negocieri pentru

țării mele în tranșeele păcii și care n-a cunoscut încă demobilizarea, eu care am văzut toate țările la ele acasă sau la muncă spre a ajunge la concluzia că nimic nu poate prețui mai mult ca glia pământescă, eu care sunt adânc uman, am curajul de a spune public că umanitatea nu mă interesează dacă România nu-și găsește locul în sânul ei”.

Bogdan Groza

CRĂCIUNUL ÎN PAGINILE ZIARULUI „CURENTUL”

Crăciunul, cea mai cunoscută dintre sărbătorile creștine, care marchează nașterea lui Iisus Hristos, este celebrat în lumea întreagă în fiecare an pe 25 decembrie. Sărbătoarea există din secolul al III-lea, în timp ce Moș Crăciun, bătrânul bonom și bărbos, își face apariția în secolul al XIX-lea. Crăciunului îi sunt asociate tradiții și ritualuri dintre cele mai diverse. În paginile ziarelor din anii '30, '40, *Gazeta Municipală*, *Ilustrațiunea Română*, *Curentul*, revistele *Cinema Radio-Adevărul*, *Lumea copiilor*, se publicau în luna decembrie articole care criticau administrația locală, povești și istorii despre cum se sărbătorea Crăciunul la noi și în lume, editoriale pline de spirit și uneori chiar întâmplări ale semnatarilor articolelor. Ziarul „Curentul”, fondat și condus de Pamfil Șeicaru, se specializase în campanii dure împotriva unor puternice societăți industriale, bancare, comerciale, dar și pagini pline de strălucire și umor cu ocazia Crăciunului. După cum notează Mihai Pelin: „Activitatea publicistică a lui Pamfil Șeicaru nu a fost dintre cea mai comodă pentru autorități. În diverse arhive, civile și militare, există numeroase articole care i-au fost cenzurate, mai ales în timpul campaniei dinspre Răsărit. În aprilie 1939 a fost singurul ziarist român care a prezis că faimoasele garanții franco-britanice aveau să se dovedească fără valoare”. (*Opisul migrației politice. Destine în 1222 de fișe alcătuite pe baza dosarelor securității*, Ed. Compania, 2002).

Obiceiuri de Crăciun

În perioada 1938-1940, în ziarul „Curentul” apar numeroase imagini sugestive legate de sărbătorile Crăciunului. Farmecul Crăciunului pare să se fi născut la sat. Aici Crăciunul și-a păstrat încă magia de odinioară și amintirea sărbătorilor de altădată. Bătrânii țineau cont de superstiții și obiceiuri ce transformau Crăciunul într-o sărbătoare a bucuriei. Crăciunul este întâmpinat în diferite colțuri ale lumii cu bucate tradiționale extrem de diversificate, de la cele din porc, pește sau curcan, până la cele din scoici, și de la prăjituri cu ciocolată până la cele cu petale de trandafir. În noaptea Crăciunului se credea că cerul este deschis, iar despre cel care auzea cocoșii cântând în cer se spunea că are noroc la bani și că va fi sănătos. Pentru pețitori, fetele puneau, în seara Ajunului, o strachină pe prispă, sub fereastră, sperând că-și vor vedea alesul atunci când acesta va veni să mănânce. Înainte de a se culca, își puneau pe cap o spelcă ce fusese sub prag când a ieșit preotul din casă, spelca aceasta ajutându-le să-și viseze ursitul. Oamenii de altădată erau foarte grijulii ca în noaptea Crăciunului să nu se stingă focul, în acest scop punând în vatră un buștean mai mare sau o buturugă. Bradul de Crăciun, venit pe aceeași filieră mitologică, nu

este specific românilor, aceștia preluându-l, se pare, de la germani, la sfârșitul veacului al XIX-lea. Încă din dimineața Ajunului, băieții, de obicei în cete, porneau la colindat. Darurile tradiționale constau mai ales în colaci, numiți și colindeți, acestor colaci de Crăciun fiindu-le atribuite puteri magice. Uneori, rudele mai scăpau și câte un ban sau fructe. Oamenii primeau întotdeauna colindătorii, deoarece se credea că atunci când nu se vor mai auzi colinde pe pământ vor ieși diavolii și vor pune stăpânire pe lume; a nu-i primi pe colindători era socotit un mare păcat.

Din ritualul colindelor fac parte cântecele de stea, vifleemul, plugușorul, sorcova. Se joacă vasilica, jocuri cu măști (țurca, cerbul, brezaia), teatrul popular, dansuri (căluții, călușarii). Între Crăciun și Bobotează colindătorii umblau cu steaua. Simbolismul acestui colind amintește de steaua care a vestit nașterea lui Isus. Aceasta i-a călăuzit pe cei trei magi în a găsi ieslea în care s-a întâmplat minunea. În zilele noastre se merge cu steaua doar în prima și a doua zi de Crăciun.

Cântecele de stea românești provin din diverse surse. Din lumea bizantină ortodoxă, din lumea bisericii catolice ori creațiile culturale ale neamului nostru. Când merg cu steaua copii sunt uneori însoțiți de mascați, care poartă și numele de *țahondre* sau *turci* (în Ardeal). Aceștia sunt de obicei adulți sau adolescenți care pot avea grijă de micii colindători. Un alt obicei este acela ca în apa în care se spălau înainte de Crăciun, oamenii puneau o nucă și un ban, crezând că vor fi sănătoși ca nuca și vor avea noroc la bani. Păstrarea luminii este una dintre cele mai iubite și vechi tradiții în Moldova, tradiție pe care unii dintre locuitorii satelor moldovenești o mai țin și astăzi. Sărbătoarea Crăciunului este strâns legată de solstițiul de iarnă, cea mai scurtă zi din an. Astfel, în seara de ajun, moldovenii aprind un rug din bușteni pentru a ține cât mai mult lumina. În multe sate românești bătrânii freacă cu usturoi pragurile casei și a

grajdurilor. Apoi merg la animale și membrii casei și îi ung pe frunte în forma crucii. Ei cred că astfel vor fi feriți de strigoi și dhuri rele tot anul viitor.

Se spune că în ajunul Crăciunului și zilele următoare omul trebuie să se ferească să se certe fiindcă tot anul va fi în ceartă și ocară.

În zilele de Crăciun, prin Basarabia, se organizau petreceri, cunoscute sub denumirea de *cumpânii*, la

zeița dragostei, Friga, și că acele cupluri care se sărută sub vâsc vor fi împreună toată viața. În tradiția creștin-ortodoxă, se spune că acela care pune vâsc în casă va avea un an îmbelșugat, fericire și pace în familie. De asemenea, în ziua de Ajun, cei care voiau să afle cum vor sta cu sănătatea în anul care urmează tăiau pe jumătate un măr. Dacă fructul avea viermi la interior, credea că omul va fi urmărit de

acestea participand câte șapte-opt perechi. La *cumpânii* mâncarea, băutura, vorbitul, cântatul și jucatul erau ingredientele bune dispozitiei. Se trecea de la un gospodar la altul și tot așa, până a doua zi, când satul răsuna de cântece. Când oamenii se întâlneau pe drum, obișnuiau să se salute cu o formula dispărută astăzi: *Hristos S-a nascut!*. Un alt obicei popular este atârănarea unei crenguțe de vâsc în case. Vâscul apare în mai multe culturi, iar originea sa nu este cunoscută. De exemplu, poparele scandinave credeau că vâscul o reprezintă pe

boală. Un măr putred însă, anunța moartea. Un obicei foarte cunoscut în România este „tăierea porcului”. În unele zone ale țării, porcul se taie de Ignat, adică pe 20 decembrie. Se zice că porcul care n-a fost tăiat în această zi nu se mai îngrașă, căci și-a văzut cutițul. Orice familie cu oameni gospodari trebuie să taie porc la Craciun. Tradiții și obiceiuri cu ocazia Crăciunului în România sunt foarte multe, ele fiind însă diferite de la o zonă la alta.

Iulia Pârvulescu

DIN ANII 1938 - 1940

BAROCUL A ADUS CUVÂNTUL CA SUPORT

În muzica Apusului Europei, stipendiată de casele regale, de nobili și de Vatican (prin episcopii romano-catolici), barocul este acea epocă muzicală care începe pe la anii 1580-1600 și este înlocuită de clasicism și romantism după anii 1750-1760. Ceea ce a diferențiat barocul italian (Veneția este patria sa) de muzica renascentistă și medievală a fost în principal, pe de o parte, mutarea accentului dinspre muzică înspre cuvânt (anterior existând părți strict muzicale în compozițiile de cult, barocul aducând în prim plan cuvântul ca suport noetic al muzicii), pe de altă parte introducerea unui basso continuo (ca schelet armonic al muzicii) și pe de altă parte ornamentarea deplină a compozițiilor. [...] Ceea ce nu a observat, însă, mai nimeni până acum, este faptul că înainte ca Claudio Monteverdi și Giovanni Gabrieli să propună, după 1580-1600, un nou stil compozițional, deja în muzica Bisericii Ortodoxe luase amploare un fenomen care, pus în paralel cu inovațiile barocului din Apus, arată destul de limpede sursa de inspirație a fenomenului muzical occidental, și deschide un câmp de cercetare foarte puțin explorat până astăzi. Pentru a ajunge, însă, la acesta, să facem puțină istorie.

În Biserica Ortodoxă, cărțile care descriu tipicul slujbelor se numesc Tipicoane, care apar pentru prima dată în scris pe la anul 800. După anul 1100 este atestată apariția în Tipicoane a unui termen care precizează maniera în care să fie cântată o compoziție, anume $\chi\upsilon\mu\alpha$, adică „sevă” sau, cum s-ar mai putea traduce, „carnație” (execuție mai ornamentată și timbru mai plin). Această precizare nu înseamnă că fără ea s-ar fi executat fără ornamente sau cu timbru aerat, cum propun majoritatea muzicologilor moderni, ci înseamnă un plus de frumusețe și de tensiune, pe lângă cea care deja este caracteristică întregii muzici psaltice apostolice despre care știm cât este de intricată.

Cu alte cuvinte, a adăuga la o monodie deja complexă este chiar definiția de mai târziu a barocului. A nu se confunda această hiperornamentare și tratament compozițional eflorescente cu muzicile exoterice sau sacre ale altor culturi care prezintă trăsături similare. Pierderea capitalei Constantinopol în 1204 aduce cu sine un fenomen complex, cunoscut astăzi drept calofonie sau înfrumusețare. O precizare: muzica Duhului Sfânt era deja frumoasă, așa cum atestă toate relațiile celor ce au auzit-o de-a lungul primului

mileniu. Melosurile erau atât sobre și încărcate teologic, cât și mângâioase, dulci, desfătătoare ale duhului omenesc. Termenul, așadar, se referă la un nou mod, lărgit, de a îmbina formulele melodice și el s-a aplicat și tuturor celor trei genuri muzicale: asmatic-papadic, stihiric și irmologic (căci avem în manuscrise heruvice, chinonice și mathimi papadice, avem și stihiri dogmatice și voscresne calofonice, și avem și irmoase calofonice). Cu alte cuvinte, ceea ce mai înainte figura doar notat ca manieră de înțelegere în Tipicoane, acum este notat cu neume în manuscrisele muzicale ortodoxe.

După căderea din har a cultului apusean survenită după anul 1054, a urmat în mod firesc o serie de roade ale acesteia, printre care a fost și apariția polifoniei, care era opusul artei transfigurate bizantine prin diverse procedee senzaționaliste (adică în vreme ce arta apostolică ortodoxă ilustrează realități transcendente prin forme

Căderea Constantinopolului

transfigurate, arta romano-catolică, în dorința de a compensa lipsa harului, simulează transcendenta prin crearea de stări senzoriale). Deși oricărui drept-credincios îi repugnă invențiile duhului căzut, totuși putem socoti că muzica prezentă în lăcașurile romano-catolice de pe cuprinsul fostului Imperiu Bizantin, prin compozițiile magiștrilor parizieni Leonin și Perotin a reprezentat pentru mediul ortodox o provocare defensivă pentru a așterne în scris noi compoziții care să ilustreze ceea ce mai înainte era doar indicat în Tipicon. În mod concret, sonoritatea ortodoxă a unor melosuri complexe în atmosfera ierurgică a Duhului Sfânt era și este net superioară oricărei polifonii, oricât de bine realizate. Ortodocșii nu simțeau că în grădina altora se cântă mai frumos decât în cea a Domnului. Experimentele polifonice ale unor dizidenți venețieni nu pot fi considerate în nici un caz o practică paralelă în ortodoxia vremii.

Muzica bizantină „cu carnație”, numită astăzi barocă, a devenit un standard al Bisericii, fiind punct de plecare al unui întreg nou curent componistic reflectat semiotic printr-un set de neume noi, numite „mari ipostasuri”. Evident că puterea practică a Tipicoanelor mergea dincolo de manuscrisele cu partiturile notate după noul tipar și psaltii Bisericii au știut și singuri cum să-și înfrumusețeze vechile compoziții. Adică există un baroc compozițional și unul interpretativ. Fenomenul înfrumusețărilor a luat amploare o dată în plus după ce grecii și-au recuperat Constantinopolul din mâinile apusenilor în 1261. De acum Imperiul Roman de Răsărit, atât cât mai rămăsese din el, trebuia să arate lumii întregi că este centrul inspirației culturale bisericești. Perioada scursă până la căderea Constantinopolei sub turci la 1453 a cunoscut o mulțime de astfel de comori muzicale insuflate de Dumnezeu, așternute în scris fie în

capitală, fie în Athos, fie pe continent, ori chiar în Țările Române (precum am observat în câteva manuscrise din epocă). La sfârșitul acestei epoci foarte înfloritoare d.p.d.v. muzical s-a făcut remarcant un mare muzician și teoretician constantinopolitan, anume Emmanuil Hrysaf. Acesta a lăsat în scris o variantă proprie, înfrumusețată, de Stihirar (adică acea carte care conține compozițiile cu melodie proprie de la sărbătorile de peste an). Am găsit până astăzi în câteva manuscrise fragmente din această creație, atestată de un alt Hrysaf, Panaiot, protopsaltul de Constantinopol dintre anii 1655-1680. Nu numai atât, dar Emmanuil Hrysaf (numit cel Vechi) este unul din primii care menționează folosirea isonului (evident un sunet simplu) în cântare atunci când precizează despre anumite compoziții că se cântă „cu susținători”, așadar, din punct de vedere conceptual, isonul nu este o pseudo-polifonie.

Dacă în genere după căderea Constantinopolului sub turci se consideră că a urmat o epocă de decadență teologică și culturală a Patriarhiei Ecumenice, iată că 100 de ani mai târziu la Athena apare un muzician, Theofan Karykes, care este atât de plin de dar componistic încât a scris un întreg *Irmologhion* înfrumusețat și o mulțime de compoziții noi, toate purtând în manuscrisele epocii atributul de „înfrumusețat”, adică fiind scrise cu un set de formule cu o bogată carnație muzicală, nouă. Nu numai atât, dar la anul 1578 este atestat de un misionar german în vizită în Constantinopol ca protopsalt al patriarhiei. Un an mai târziu este hirotonit și ajunge mitropolit, iar pentru câteva luni, la sfârșitul vieții sale, ajunge chiar patriarh ecumenic în anul 1597. În această jumătate de veac dintre 1550-1600, Theofan Karykes formează o școală întregă de muzicieni, puțin cunoscuți astăzi, precum Constantin din Anhalos sau cei doi monahi athoniți Ioasaf Noul Cucuzel și Arsenie cel Mic, ale căror compoziții dau strălucire manuscriselor copiate în Bucureștii anilor 1620-1630, precum am putut observa prin mai multe fonduri din bibliotecile de la noi sau din alte părți.

Dacă punem stilul compozițional al Patriarhului Theofan I în balanță cu compozițiile venețiene de la trecerea dintre veacurile al XVI-lea și al XVII-lea, putem observa elemente comune evidente: accentul pe cuvântul îmbrăcat de muzică, isonul, cu corespondentul său basso continuo, și ornamentația neîntâlnită până atunci, pe care o regăsim în puținele transcrieri în notație pe portativ făcute în epocă, dar și în exegeza în actuala notație psaltică, în uz începând cu anul 1817. Toate acestea ne arată că modelul barocului muzical apusean provine din cel post-bizantin athenian și constantinopolitan anterior anilor 1580-1600, importat cel mai probabil de la psaltii greci ai comunității grecești venețiene.

Un arhieru grec copiază la 1624 la mitropolia Ungrovlahiei un manuscris cu compoziții ale muzicienilor menționați mai sus. Un extrem de prolific muzician aparținând aceleiași școli de calofonie barocă, pe numele său Meletie Ieromonahul, se remarcă în Bucureștii anilor 1630, un manuscris autograf al său păstrându-se azi la Oxford. De asemenea, am identificat un manuscris unicat, din Bucureștii anului 1635, care conține toate canoanele marilor sărbători de peste an puse pe note, în interiorul unui Stihirar înfrumusețat după toate regulile epocii. Țările Române erau în deplină sincronitate culturală cu metropolele post-bizantine, fiind considerate de către acestea un etalon la egalitate. Repertoriul bizantin și post-bizantin al Curților Domnești din București și Iași și chiar și din Transilvania era, așadar, la fel de baroc.

NOETIC AL MUZICII PSALTICE

De asemenea, într-o uriașă antologie copiată în București la 1655 și păstrată astăzi la Sinai (Ms. Gr 1297), copistul român, ucenic al ieromonahului Arsenie cel Mic, îl zugrăvește pe Cuviosul Ioan Cucuzel, marele compozitor din veacurile XIII-XIV, împreună cu doi ucenici, toți trei fiind îmbrăcați în hainele boierești valahe ale epocii. Compozitorii din acest manuscris sânt compozitorii noii generații de calofonie: patriarhul Theofan I cu ucenicii săi – Constantin din Anhalos, Arsenie cel Mic – dar și constantinopolitani Gheorghe Redestinos și Panaiot Hrysaf cel Nou. La 1664, după mutarea capitalei de la Târgoviște la București, noul domnitor Radu Leon aduce o sumă de intelectuali greci renumiți în epocă, între care și pe mitropolitul Gherman Neon Patron, unul din cei mai mari compozitori ai epocii renașterii baroce post-bizantine din veacul al XVII-lea. Acesta predă muzică la Curtea Domnească până la sfârșitul vieții sale, în 1677, lăsând în urmă o puternică școală și câțiva străluciți muzicieni, între care și compozitori precum Ivașco Vlahul și Hurmuz Moldoveanul, ale căror compoziții au împodobit cele mai alese antologii muzicale copiate până spre anul 1800. Încă se păstrează în bibliotecile românești zeci de astfel de antologii inestimabile. În 1689 vine la domnie Sfântul voievod martir Constantin Brâncoveanu, care se transformă în patron al artelor Bisericii Ortodoxe din întreaga lume, inclusiv al muzicii psaltice, comandând și susținând românirea cântărilor de peste an, operație desăvârșită de ieromonahul Filothei Jipa. Din epoca Sfântului Constantin avem la București printre tinerii muzicieni pe un anume Șerban, care ajunge protopsalt al Curții Domnești la jumătatea veacului al XVIII-lea. Măiestria acestuia și a ucenicilor săi a făcut să pălească pe aceea a celui mai prolific și mai desăvârșit muzician grec al epocii – Anastasie Rapsaniotul – care, venind la 1753 de la Iași împreună cu voievodul Constantin Racoviță Cehan, realizează că nivelul muzical al psalților bucureșteni depășește cu mult pe cel al său și pleacă în scurtă vreme în Grecia. În aceiași ani ia naștere în Athos o obște monahală strălucită în jurul unui monah ucrainian – Sfântul Paisie Velicovschi –, a cărui dragoste de psaltichie a fost sincronă cu cea de români din momentul în care, la începutul vieții sale monahale, mărturisește cât de profund a fost

impresionat de cântarea ornamentată a psalților români din Iași. Devenind însuși psalt și îndrumător duhovnicesc, n-a precupețit nici un efort pentru adunarea, pe criteriul liturgic-duhovnicesc, a celor mai frumoase colecții psaltice, care au stat la baza a ceea ce a devenit școala componistică paisiană, care a dus barocul pe cele mai înalte culmi. (Trebuie precizat, pentru neofiți, că fenomenologia artei ortodoxe este cu totul diferită de cea a curentelor eterodoxe, un exemplu fiind faptul că la noi barocul nu a încetat până

când renunță la aceasta și se întoarce la dragostea sa cea dintâi – muzica psaltică –, mergând la Iași să studieze tainele exegezei împreună cu protopsaltul de Constantinopol, Petru Vyzantie, adus ca profesor de către mitropolitul Veniamin Costachi. Atât de puternic a fost în Biserica Ortodoxă filonul baroc încât el a devenit una cu înțelegerea tradițională a muzicii după anul 1600. Maniera de interpretare barocă este pentru prima dată așternută în scris (în notație guidonică) de către ucenicii ruși ai

anilor, corurile bucureștene Tronos și Nectarie Protopsaltul. Cum probabil mulți dintre dvs știți, Mănăstirea Petru Vodă, fiind întemeiată de un monah paisian – Cuviosul Părinte Arhimandrit Justin Pârnu –, ucenicul compozitorului paisian Irinarh Vântu, și-a propus încă de acum 20 de ani să sprijine redescoperirea curentului muzical paisian, lucru pe care îl face sistematic prin publicarea marilor colecții Triodul Paisian, Penticostarul Paisian și Doxastarul lui Iacov Protopsaltul, având în lucru colecțiile paisiene Calofoniconul, Liturghierul și Irmologhionul, cercetate, editate și comentate de mine, smeritul, și interpretate de o mulțime de psalți români, mulți dintre ei fiind sprijiniți financiar și academic de noi. Astfel, de-a lungul ultimelor decenii, activitatea muzicală și patristică ce ne-a preocupat s-a desfășurat sub egida gândirii Academiei Pasiene, care a pregătit pentru anul acesta mai multe proiecte. Unul dintre ele a fost scoaterea la lumină a repertoriului paisian inedit, din care veți asculta câteva partituri pe care le-am descoperit în ultimii ani, interpretate de corul ieșean Melos Paisian, a cărui direcție muzicală încercă să sublinieze caracteristicile școlii paisiene. Veți asculta un stih din Psalmul 2 compus de către Cuviosul Ioan Cucuzel și transcris în maniera înfrumusețărilor baroce de către muzicianul constantinopolitan Hurmuz Hartofylax. Acesta va fi urmat de câteva stihuri irmologice baroce închinat Sfinților Symeon Noul Teolog, Grigorie Palama și Paisie Velicovschi, apoi de un heruvic pentru liturgia darurilor înainte-sfințite compus de Patriarhul Theofan I Karykis și înfrumusețat aici, în București, de arhiereu Gherman Neon Patron; exegeza sa îmi aparține. El va fi urmat de doxologia mare glas varys compusă pe la anul 1670 de Balasie Preotul (unul din ucenicii arhiereului Gherman Neon Patron menționat mai sus), care a fost una dintre cele mai cântate compoziții din trecutul bucureștean, fiind atestată în repertoriul local de un muzician german în vizită aici la 1782 și regăsită în zeci de manuscrise din acea epocă. Doxologia va fi urmată de irmosul calofonic compus de către ieromonahul Arsenie cel Mic pe la anul 1600, care va conține o cratimă compusă de același Balasie pentru Maica Domnului, sub al cărei acoperământ ne aflăm aici. Mare parte din aceste compoziții au fost prezentate în variantă interpretativă barocă, în premieră, de măicuța muzicolog care îmi este colaborator, aceasta fiind a doua lor prezentare, în maniera în care au fost compuse (adică pentru cor). Așadar valoarea acestor compoziții este cu atât mai strălucitoare cu cât este inedită și își găsește acum cea mai bună formă de rezonanță în inimile dumneavoastră.

Monahul Filotheu Bălan,
Mănăstirea Petru Vodă

Filothei sin Agai Jipei - Prima Psaltichie Romaneasca

în ziua de astăzi, mergând în paralel cu existența și evoluția diferitelor stiluri psaltice). Deși obștea Sfântului Paisie era formată naționalități și etnii, cântarea practică în toate mănăstirile paisiene a fost una psaltică pur bizantină și sintetică, sfântul însuși având rolul unui impecabil critic de artă. În 1781, prin ucenicii săi, reîntemeiază Mănăstirile Cernica și Căldărușani, iar predicatorii oficiali ai Curții Domnești din București dintre 1775-1800 au fost tot ucenici ai Sfântului Paisie – Macarie și Dionysie, acesta din urmă fiind și un desăvârșit compozitor. Urmașul părintelui Dionysie în această ascultare a fost celebrul Macarie Ieromonahul, până în anul 1805,

Sfântului Paisie de la Neamț (de la a cărui naștere sărbătorim anul acesta 300 de ani) cândva între anii 1755-1758, în două manuscrise păstrate acum la Sinai și la Sankt Peterburg, confirmând întru totul înțelegerea muzicală barocă prezentă în actuala notație muzicală psaltică a Bisericii Ortodoxe (care a devenit standard notațional după anul 1817). Am pomenit aici de Sfântul Paisie, și deoarece lui îi datorăm cea mai mare înflorire a artei psaltice baroce din Țările Române. Nivelul muzicii de la strănile mănăstirilor sale ajunsese la vârful măiestriei interpretative și compoziționale baroce, precum și a altor genuri, precum noul irmologic, așa cum superb au ilustrat, de-a lungul

VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI PAISIE SCHIMONAH

La Secția de Manuscrise-Carte Rară a Bibliotecii Academiei Române din București, se păstrează două manuscrise românești de la mijlocul secolului al XVIII-lea, scrise și decorate de Paisie schimonah zugrav. Acesta a fost copist și miniaturist al Mănăstirii Bistrița din Oltenia, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea - realizând mai multe opere în cinstea Sfântului Grigorie Decapolitul, ocrotitorul lăcașului de cult vâlcean - dar a lucrat și ca pictor de biserici, în frescă, în perioada 1810-1831. Pe baza surelor inedite pe care le-am cercetat, am constatat că, în vara anului 1833, acesta s-a schimnicit, schimbându-și numele din Parthenie monah zugrav (așa cum era cunoscut anterior) în Paisie schimonah zugrav, continuându-și însă activitatea cărturărească, prin copierea și decorarea unor manuscrise, de o rară frumusețe, dar și prin compunerea unor versuri religioase, cu o adâncă profunzime, care-l recomandă ca un talentat și complex cărturar, a cărui viață și activitate am evidențiat-o printr-o recentă lucrare (Vezi Oana-Mădălina Popescu, *Icoane ale Sfântului Grigorie Decapolitul, realizate pe manuscrise, tipărituri și hrisoave, București, Dynasty Print Art, 2022*). Manuscrisul românesc 2179 (38 file, 20 x 17, 5 cm, scris pe hârtie, în limba română, cu caractere chirilice), provenind din biblioteca lui Ghenadie Enăceanu, episcopul Râmnicului, a fost scris de Paisie, în 1837-1838, după cum atestă însemnările de la ff. 23v și 38v. Este un miscelaneu religios, ce conține versuri (ff. 3-9, 23-38) și paraclisul Sf. Grigorie Decapolitul, însoțit de icoana sa (ff. 11-23). La f. 2v descoperim autoportretul miniaturistului, o raritate iconografică, fiind singurul autoportret al unui schimnic român, pe un manuscris, pe care l-am identifica până în prezent. Schimnicul - al cărui nume este scris cu chinovar, deasupra capului (Paisie shimonah) - este în vârstă, cu barbă scurtă, albă și rotunjită, cu ochii mari și albaștri și este îmbrăcat în schima mare, stând în genunchi, la rugăciune, în fața Maicii Domnului, ocrotitoarea Mănăstirii Bistrița, reprezentată pe tron, cu Pruncul în brațe. Icoana Sfântului Grigorie, de la f. 10v, este încadrată de un chenar galben, cu ghirlandă de flori. În stânga, se vede biserica, cu două turle gri, cu cruci simple și, alături, turnul, iar în dreapta stânci, cu trimitere la peștera sfântului, precum și un soare personificat. Sfântul, cu părul scurt, un pic pleșuv, barba scurtă și rotunjită, este zugrăvit în picioare, binecuvântează cu mâna dreaptă și ține Sfânta Evanghelie în stânga. Are aureolă aurie în jurul capului și este înveșmântat în stihar bleu, felon roșu deschis, căptușit cu verde pal, având un model auriu în jurul gâtului și o cruce pe piept. Deasupra este scris cu chinovar: Sfântul Preacuviosul Părinte

Grigorie Decapolit. Între ff. 3r-6v, autorul a scris versuri în cinstea Maicii Domnului: Rugăciuni în stihuri către Născătoarea de Dumnezeu, scoase din căldura sufletului meu. Redăm, în continuare, câteva dintre acestea: „O, blagoslovită Doamnă, Maica lui Hristos Dumnezeu / Îmbunează inima mea cea mahnită, a robului Tău. / Fiind în păcat, cu fărădelegile și sângerată / Și este rănită cu a vrăjmașului săgeată. / Pre care, vindec-o, gonind mahniciunea de la mine / Cu suflet vesel să poci striga către Tine: / Bucură-te Împărăteasă, noianul cel nemăsurat al milostivirii / Limanul cel neînvințat și nădejdea mântuirii. / Bucură-te nor luminos ce arăți pre soarele dreptății / Mă rog: gonește-mi trândăvirea acum, la vremea bătrâneții. / Bucură-te lumină care desparți întunerecul

hârtie este goală, căci păcatele omului fuseseră iertate”; în fața patului, este redată moartea, personificată, reprezentată ca un schelet, cu coasa în mâna dreaptă și cupa morții, cu otravă, în stânga. Și această imagine este foarte valoroasă, căci este foarte rară pe manuscrise, ea apărând mai des pe pereții bisericilor, după cum citim în literatura de specialitate. Imaginea este urmată de versuri (ff. 27r-29v) prin care îngerul păzitor este rugat să mijlocească pentru om, în momentul morții. Selectăm, în continuare, câteva dintre acestea: Rugăciune către îngerul păzitorului omului: „O, sfinte îngere, slujitoriu al lui Iisus Hristos Dumnezeu / Carele ești orânduit să păzești sufletul meu. / Mă rog, fii lângă mine până la sfârșitul vieții mele / Povățuindu-mă cele bune, ferindu-

dreptii au dosit de la mine / Rudele văz că nu pot să-mi prinză vreun bine. / Ci, o, sfinte îngere, ca cel ce ești al meu din pruncie bun păzitor / Mă rog: fi- mi acum, la nevoie, grabnic ajutor! / În vremea necazului, fie-ți milă de mine, să nu mă lași / Și cu cei mântuiți și iertați învrednicește-mă a fi părtaș. / Ca cel ce ești, dupre fire următor milostivirii lui Dumnezeu / Ajută-mi, apără și scoate din nevoi sufletul meu. / Măcar că pre Domnul meu, ca cel ce sânt ticălos, l-am mâniat / Fiind cu păcatele foarte rău, ca cu o povară îngreuiat”. Manuscrisul 2005 (32 file, 22, 5 x 18 cm, scris pe hârtie, în limba română, cu caractere chirilice), provenind de la Mănăstirea Cernica, este un miscelaneu de literatură monahală, scris în 1832-1833, și este extrem de important pentru

Sf Grigorie Decapolitul - BAR, Ms. rom. 2179 f 10v

noptii / Răsă<rește>-mi raze mie celui ce șaz în umbra morții. / Bucură-te rai, grădină cu toate harurile împodobită / Întru amarul ceas al morții, fă-mi călătoria neoprită. / Trecând vămile văzduhului în pace, fiind apărât / Și de vrăjmașii ce păzesc acolo, nesupărat. / Bucură-te nădejdea mea cea bună, că ai fost păzitoare mie / Mă rog veselește sufletul meu cel trist de bucurie. / Mulțămesc că nu m-ai lăsat în zăpodiiile lumii să mă primejduiesc / Nu mă lăsa nici cu duhul în prăpăstiile iadului să mă muncesc”. Între ff. 8r - 9v, 24r-26v, autorul a scris: „Se cuvine stihuri de laudă a aduce către Preasfânta Cruce”. O altă particularitate a acestui manuscris este pictarea, la f. 26v, a momentului morții. Miniaturistul a zugrăvit un muribund, pe pat, iar de o parte și alta a sa, îngerul păzitor (cu o hârtie în mână pe care scrie: „Acesta au făcut milostenie și cu post s-au curățit) și diavolul, a cărui

mă de cele rele. / Că iată, eu ticălosul, ca un prost și necunoscător / Și de un bine ca acesta nu fusei mulțămitor. / Și pre Bunul Dumnezeu, cu păcatele mele L-am întăritat / Și tu de la mine, cunosc, că te-ai depărtat. / Ci, iată văz, că urgia lui Dumnezeu mi-au sosit / Ceasul cel obștesc, oh, cu amar, de despărțit! Moartea cea grozavă, silnică, înfricoșată și nesuferită / Vai mie, ce oi să fac, fără veste și negândită! / Cu coasa și cu păhar de otravă în mâini fiind / Și cu coșnița cu hiară de munci uneltind. / O amar și vai de mine, că ochii mi s-au întunecat / Sângele s-au turburat, mâinile cu picioarele s-au legat. / N-am unde fugi să mă ascunz de această înfricoșată urgie / Care cu degrab și fără veste îmi sosi mie. / Iată, m-au acoperit întunerecul și umbra noptii / Văz că m-am apropiat, vai mie, de porțile morții! / N-am cui spune păsul meu, n-am cui a mă jelui / Nu e nimini a mă mângâia și a-mi ajuta și a mă milui. / Ca de un stărv împutit

cercetarea noastră, deoarece ne indică momentul în care copistul s-a schimnicit, schimbându-și numele din Parthenie monah zugrav, așa cum semna la f. 28v (S-au scris această slujbă de smeritul robul lui Dumnezeu Parthenie monahul zoograf, vă leat 1832, octombrie 10), în Paisie, atestat ca schimonah zugrav, la f. 31 (Și s-au scris de robul lui Dumnezeu, smeritul între monahi, Paisie schimonahul, zoograf, la leat 1833 iulie). Manuscrisul conține slujba primirii schimei mari, precum și mai multe imagini (de pildă, la f. 3v, chiar momentul tunderii, cu autoportretul celui ce urma să fie schimnicit), precum și versuri religioase, pe care i le atribuim tot lui Paisie: Versuri de umilință pentru a morții știință. Identitatea dintre Parthenie și Paisie este vizibilă și prin compararea scrisului, a semnăturii autografe, a modului de realizare a icoanelor și a miniaturilor din piesele semnate pe rând ca Parthenie și ulterior ca Paisie. De

ZUGRAV DE LA MĂNĂSTIREA BISTRIȚA

asemenea, și cronologic se observă că nu există un Parthenie monah zugrav de la Bistrița după iulie 1833 și nici un Paisie schimonah zugrav anterior.

În concluzie, cele două piese prezentate, aflate în colecțiile

Bibliotecii Academiei, sunt valoroase prin conținut, ele redând frumoase texte bisericești, dar și versuri religioase, neșemnalate în literatura de specialitate. De asemenea, ele sunt importante și prin icoanele și imaginile care

însoțesc și explică poeziile, creații ale lui Paisie schimonah zugrav, un autor pe care îl putem considera un adevărat și complex cărturar, un talentat scriitor, copist, miniaturist, pictor de biserici și poet, de la mijlocul secolului al XIX-lea, dar,

deopotrivă, și un smerit schimnic, conștient de vremelnicia vieții pământești și importanța viețuirii creștinești, pentru care vom da seamă în ceasul morții, după cum însuși mărturisește în versurile sale!
Dr. Oana-Mădălina Popescu

Primirea Schimei Mari - BAR, Ms. rom. 2005 f 3v

Paisie schimonah zugrav - BAR, Ms .rom. 2179 f 2v

Ceasul morții - BAR, Ms. rom. 2179 f 26 v

Ziua Judecării - BAR, Ms. rom. 2179 f 29v

NICOLAE IORGA ȘI PERIPLUL MANUSCRISELOR

Mănăstirile au fost, secole de-a rândul, depozitarele unor bogate colecții de manuscrise și documente remarcabile, care, mai târziu, au constituit una dintre cele mai consistente pagini din zestrea moștenită de cultura noastră. Între valorile bibliofle aflate în patrimoniul Bisericii Ortodoxe Române, un loc însemnat este deținut de fondul patrimonial al Bibliotecii Mănăstirii Neamț, cu mențiunea că cele mai valoroase dintre cărțile vechi și manuscrise, au făcut, la începutul secolului XX, obiectul unei donații către Biblioteca Academiei Române, unde se păstrează și astăzi. Râvna monahilor nemțeni pusă în slujba culturii bisericești a fost pusă în valoare în Prefața cărții arhitectului Stelian Petrescu, intitulată *Odoarele de la Neamț și Secu* (1911), alcătuită de Alexandru Lapedatu, secretarul Comisiunii Monumentelor Istorice a Academiei Române: „Viața de cultură bisericească fu aici mai intensă ca oriunde; aici s-au scris și prescris, secole de-a rândul, sute și sute de cărți de ritual, cari s-au imprăștiat prin toată țara, aici s-au format și au trăit nenumărați și vestiți cărturari, cari s-au indelețnicit cu cultivarea literaturii bisericești mai înalte, aici și-au avut metania, postrigul, cum se mai zicea, o sumă de vrednici și renumiți ierarhi ai Moldovei, aici, în sfârșit, s-a îndreptat și revărsat spiritul de jertra al pioșilor noștri voievozi și boieri, prin daruri bogate și averi însemnate.”

Vitregiile istorice prin care a trecut voievodatul Moldovei au generat momente de declin și pentru viața culturală din Lavra Neamțului, înregistrându-se însă un puternic reviriment odată cu perioada egumeniei staretului Paisie Velicovschi, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, în timpul caruia s-au tradus și caligrafiat numeroase opere cu conținut teologic, îmbogățind fondul de carte al mănăstirii, impulsivând o activitate culturală producătoare de neconținută lumină a singurului pribeag folositor care ne-a venit de peste Nistru, Paisie Velicovschi, care a restabilit legătura dintre Neamț și Secu cu același gând ca și vechiul ctitor român, de neam domnesc, Iosif Mitropolitul.

Dintre colecțiile intrate în fondul Bibliotecii Academiei, se evidențiază, prin valoarea și mărimea ei, aceea de la Mănăstirea Neamț, care deținea încă din prima jumătate a secolului al XV-lea o bibliotecă cu un mare număr de manuscrise prețioase, îndeosebi opere ale literaturii patristice, cărora

li s-au adăugat, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, traduceri în limba slavă (de redacție ucraineană) ale lui Paisie Velicovschi și ale elevilor săi (donație inițiată de N. Iorga). Starețul Paisie a tradus din operele Sfinților Părinți și a finalizat traducerea în slavonă a Filocaliei, care, în 1793, a fost tipărită în Rusia. Au fost identificate aproximativ 300 de manuscrise copiate în timpul său, din care 40 de el însuși. În 1790, Paisie a primit schima cea mare și a fost ridicat la rangul de arhimandrit cu prilejul unei vizite la mănăstire a arhiepiscopului Ambrozie Serebrenicov al Poltavei, care

XV-lea reprezintă unele dintre piesele cele mai de preț. Ele ilustrează valoarea școlii de copisti și caligrafi a lui Ștefan cel Mare și nivelul vieții spirituale și culturale în centrele monastice moldovenești. Dintre acestea se detașează manuscrisele (de la Mănăstirea Neamț) ale lui Gavril Uric, care conservă în copiile sale operele cele mai importante ale lui Eftimie de Târnovo, în variantele lor cele mai vechi și mai puțin alterate, pierdute în țările slave, de aceea selectate de Kalužniacki pentru ediția operei lui Eftimie: *Viața Sf. Ioan din Rila*, *Viața Sf. Ilarion*, *Episcopul*

Vladislav Grămăticul (din manuscrisul de la Mănăstirea Rila) în două manuscrise românești de secol XVI (slav 301 și 302). Valorile bibliofle de la Mănăstirea Neamț au fost atent analizate ulterior de cercetători din rândul cărora s-au remarcat: Episcopul Melchisedec Ștefănescu al Romanului, cel care a inventariat în anul 1884 manuscrisele și cărțile de valoare ale mănăstirii, profesorul universitar Ioan Bogdan și cercetătorul basarabean Alexandru Iațimirsky, a cărui activitate de cercetare a adus prejudicii însemnate fondului patrimonial de bunuri culturale aparținând Mănăstirii Neamț: „Într-o călătorie mai nouă, am cetit, după Melchisedec și eruditul rus care a prădat mănăstirea de unele din cărțile cele mai prețioase, însemnarea de pe frumoasa *Evanghelie* scrisă, cu cheltuiala lui Canda Lațco, pârcalab de Hațeg, care până să ajungă în depozitul național al Academiei Române, au trecut prin pârjolul păgubitor al unui foc și prin mâinile și mai păgubitoare ale tuturor amatorilor și speculanților de vechi manuscrise” (Al. Lapedatu, *Cuvânt înainte la St. Petrescu, Odoarele de la Neamț și Secu*, Atelierele Socec & Co, București, 1911). Datorită valorii cărților și manuscriselor aflate în biblioteca Mănăstirii Neamț și pentru a preîntâmpina situațiile regretabile de distrugere și furt a acestor bunuri culturale, ministrul cultelor și Instrucțiunii Publice a inițiat o acțiune de inventariere și predare a acestora către Academia Română, instituție aflată în plină perioadă de edificare a Bibliotecii sale, care va fi socotită peste câteva decenii, după mărturisirea frunțașilor cărturari, cea mai bogată bibliotecă românească” (Ioan Bianu, *Academia Română și Biblioteca ei*, în „Boabe de grâu”, București, An I, nr. 1, martie, 1930, p. 6).

Astfel, prin actul nr. 2496, emis la 30 decembrie 1899, mitropolitul Iosif Naniescu al Moldovei și Sucevei se adresează ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice (D. A. Sturdza), pe care îl înștiințează că, în urma decesului staretului Mănăstirii Neamț, Teodorit Badenschi, s-a procedat la alegerea unui nou stareț, Prea Cuviosul Arhimandrit Veniamin Nițescu, cu metania tot din Soborul Sfintei Mănăstiri, iar actualmente în serviciu la Sf. Episcopie de Argeș, ca preot și profesor de cântări bisericești la Seminar, întrunind în favoarea sa numărul de 115 voturi din 116 părinți monahi, ieromonahi ce au luat parte la vot” (Arhivele Naționale ale României, Fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Direcția Contabilității, dosar nr. 76/1900, f. 2). Odată cu primirea inventarului mănăstirii, noul stareț înaintează o înștiințare Mitropolitului Iosif, înregistrată la Cancelaria Sfintei Mitropolii a Moldovei și Sucevei cu nr. 350/14 februarie 1900, în care reclama faptul că: „biblioteca M-rei nu mi s-a putut da în mod regulat pe samă și nici nu am putut-o vedea

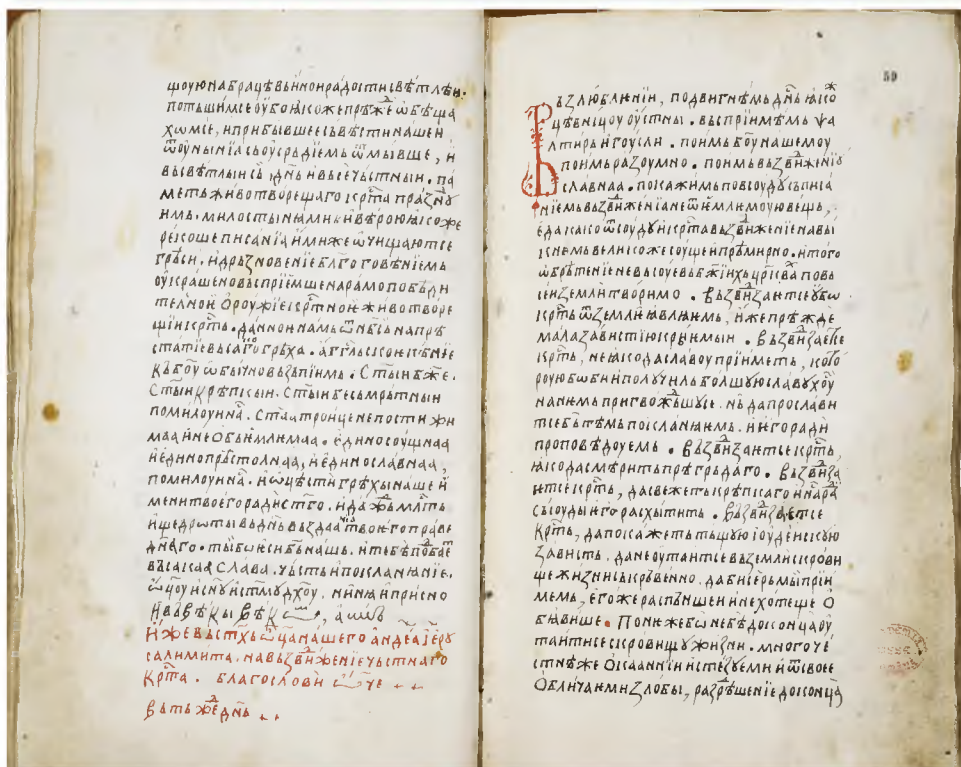

Portretul lui Paisie Velicovschi în biserica Mănăstirii Neamț

fusese adus de ocupanții ruși și numit ca exarh al Moldo-Vlahiei (1788-1792). El a acționat, de asemenea, în calitate de vicar al mitropolitului Moldovei. Eforturile sale au contribuit la o reînnoire dinamică a vieții monahale isihaste, influențând monahismul ortodox din secolul al XVIII-lea. Mulți din proprii săi ucenici (dintre care unii au devenit la rândul lor maestri spirituali), au dus învățăturile și misiunea lui în Rusia, unde au fondat noi mănăstiri dedicate tradițiilor isihaste. În cadrul colecției de manuscrise slave de la Biblioteca Academiei, manuscrisele slave din secolul al

Meglenului, *Panegiricul Sf. Mihail de Potuka*, *Panegiricul Sf. Ioan*, *Episcop de Poliboton*, *Panegiricul Sf. Nedelea* (manuscrisul 164, datând din 1439, manuscrisele 165, copiat în 1441, manuscrisele 151, 152, 302 și altele). Lor li se adaugă, în varianta aceluiași copist, lucrările lui Grigore Țamblac, Mitropolit de Kiev, anterior și egumen al Neamțului (manuscrisele 164, 309). Ciclul copiilor realizate de Gavril Uric reprezintă prima filiație a operei lui Eftimie de Târnovo în nordul Dunării. O a doua filiație se înregistrează prin recopiarea textelor lui Eftimie în varianta lui

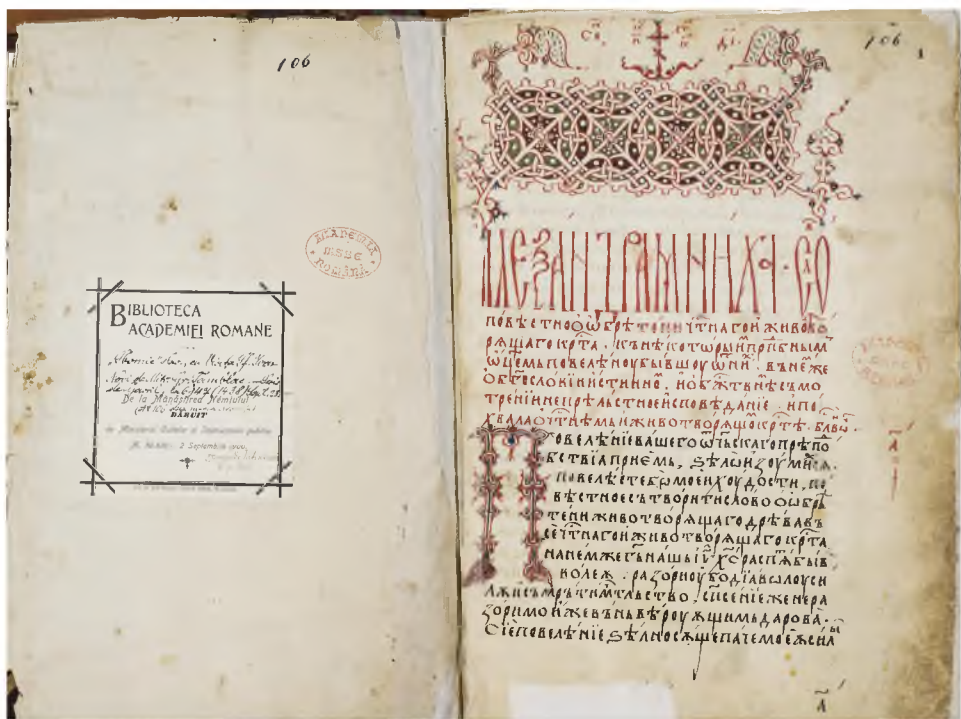
DE LA MĂNĂSTIREA NEAMŢ

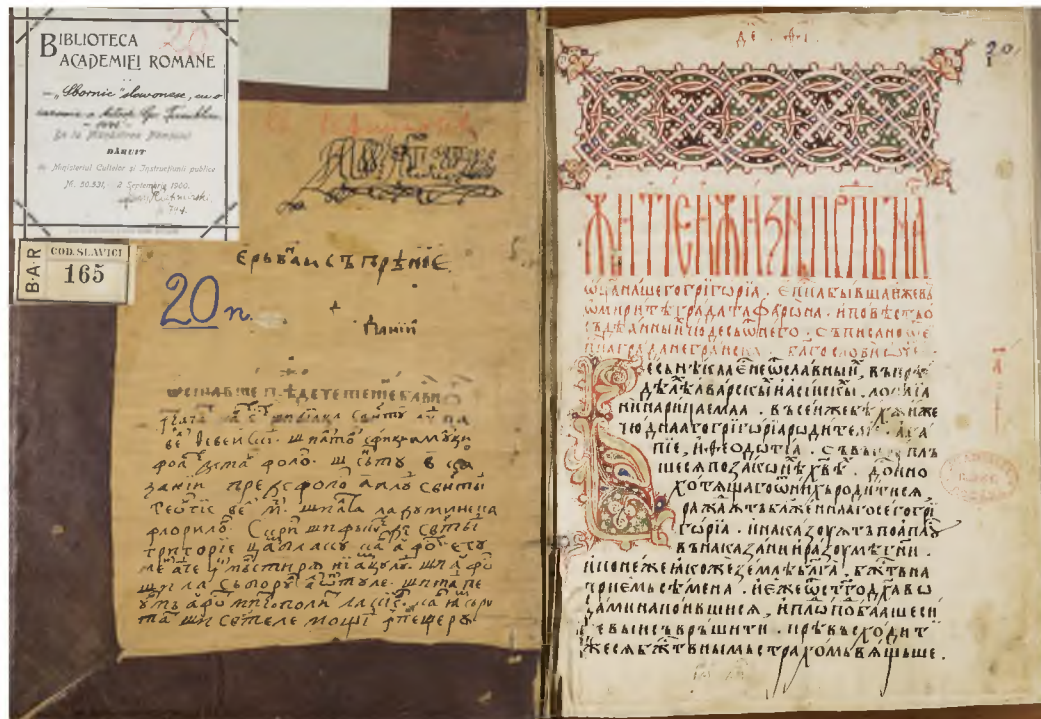
Sf. Ioan Gură de aur, Cuvânt la începutul Indictionului ...; sec. XVI - XVII; B.A.R., Ms. slav 151

Cuvinte ale Sfinților Părinți; sec. XV; B.A.R., Ms. slav 152

Sbornic - scris de Gavril Uric; 1439; B.A.R., Ms. slav 164

Sbornic - scris de Gavril Uric; 1441; B.A.R., Ms. slav 165

din cauză că cheile de la uși sunt luate mai demult de către dl. Grigorie Buțureanu, inspector școlar. Motivul luării cheilor este următorul: pentru cercetarea furtului de manuscrise slavone vechi înlocuirea cu altele a unui număr de nouă volume de către individul rus Alexandru Iațimirski, fiind prin luna iulie anul trecut împreună cu dl. Profesor universitar Onciul, însărcinat de către onoratul Minister de Culte dlui Inspector școlar Grigorie Buțureanu cu aceeași cercetare, Domnia Sa, după finirea lucrării, au găsit de cuviință să puie sigilii pe ușile bibliotecii și a lua cheile cu Domnia Sa, pe care nu le-a mai înapoiat M-rei nici chiar acum, la inventarierea zestrei Mănăstirii, deși repetate cereri s-au făcut de către însuși delegatul onor Minister” (Arhivele Naționale ale României, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Direcția Contabilității, dosar nr. 76/1900, f. 24). Starețul aducea așadar la cunoștința superiorului ierarhic că motivul neînapoierii cheilor bibliotecii mănăstirii ar fi că acele cărți vechi cu valoare să se dea Academiei Române: „Aflu acum, spre marea mea mâhnire, că după

stăruința Dlui Buțureanu s-au și hotărât de către Onor. Minister de Culte, ca cărțile cele mai importante și vechi să se dea la Academia Română, urmând pentru acest scop a veni la Mănăstire un anume delegat al Onor. Minister și altul al Academiei Române, pentru alegerea și luarea acestor cărți” (Arhivele Naționale ale României, *idem*). Peste câteva luni, Direcțiunea Cultelor, prin adresa nr. 2245 din 11 mai 1900, aduce la cunoștința profesorului de teologie Constantin Erbiceanu, membru al Academiei Române, delegarea din partea ministerului, împreună cu domnul Grigorie Buțureanu și cu delegatul Tribunalului Neamț, care va asista numai la deschiderea bibliotecii de la Mănăstirea Neamț, acolo unde veți deschide biblioteca decedatului arhimandrit Iliescu (Arhivele Naționale ale României, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Direcția Contabilității, dosar nr. 76/1900, f. 197; Adresa Direcțiunii Cultelor cu nr. 3057/15 iunie 1900) prin care se solicita deplasarea profesorului Nicolae Iorga la Mănăstirea Neamț, ca delegat al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice).

Prin adresa 3383 din 28 iunie 1900, profesorul Iorga primește dispoziții să se facă mai multe inventarii „din care unul se va lăsa la Mănăstire pentru cărțile ce-i vor rămâne, altul se va da școlii din Vânători pentru cărțile ce i se dau și în altul se vor consemna toate manuscrisele și cărțile ce se vor aduce la acest inventar pentru Academia Română. Clasarea cărților lor se va face în modul cum veți crede de cuviință”. Toate aceste detalii sunt aduse ulterior și la cunoștința starețului Mănăstirii Neamț, Veniamin Nițescu, prin adresa no. 3384 din 28 iunie 1900. Pe 6 iulie, profesorul Nicolae Iorga telegrafiază la București ministrului de culte, anunțându-l că, negăsind ceilalți 2 delegați, „rog a fi lăsat la nevoie a deschide singur biblioteca, pe răspunderea mea”, acțiune aprobată, cu rugămintea „să așteptați întoarcerea din Iași a Superiorului Mănăstirii, ca deschiderea să o faceți de față cu cuvioșia Sa” (Arhivele Naționale ale României, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Direcția Contabilității, dosar nr. 76/1900, f. 214). Telegrama profesorului Nicolae Iorga către ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice și

răspunsul primit prin adresa nr. 38165/6 iulie 1900). Pe 2 septembrie 1900, prin adresa cu nr. 4858, Președintele Academiei Române este rugat „a delega o persoană care să primească, mâine, după-amiază, la Minister, de la dl. Buțureanu, inspector, manuscrisele și cărțile slavone de la M-rea Neamț”. Răspunsul vine prin raportul întocmit de Dimitrie A. Sturdza, secretarul general al Academiei Române: „Însărcinăm pe dl. Alex. Ducea să primească în numele Academiei manuscrisele și cărțile slavone aduse de dl. Inspector Buțureanu de la Mănăstirea Neamț” (Arhivele Naționale ale României, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Direcția Contabilității, dosar nr. 76/1900, f. 257), fiind întărit apoi de o adeverință întocmită de Alex. Ducea, care atesta că s-au primit manuscrisele slavone și românești trecute într-un proces verbal atașat (42 volume manuscrise românești, 83 slavonesci și un număr de 54 de planuri de moșii cu hărțile topografice aferente și documente privind mănăstirea și averea ei bisericească).

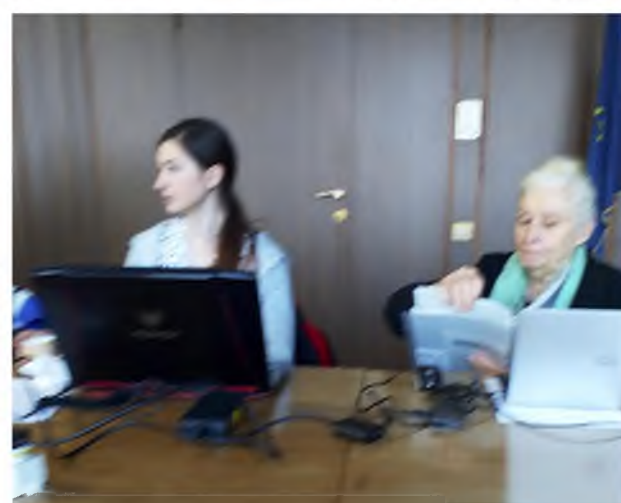
Gabriela Dumitrescu

SAFECULT - UN PROIECT ERASMUS PRIVIND GESTIONAREA RISCURILOR PATRIMONIULUI CULTURAL SCRIS

În zilele de 14-15 noiembrie 2022 a avut loc la Roma, la Biblioteca Națională Centrală a Italiei, un meeting transnațional în cadrul proiectului european SAFECULT – program Erasmus - cu tema: Disaster Risk Management of Written Cultural Heritage, între reprezentanții celor șapte parteneri din patru țări europene participante (Slovacia, Italia, România și Regatul Unit): universități, biblioteci, arhive și IMM-uri cu experiență în prevenirea, conservarea și gestionarea riscurilor patrimoniului cultural scris. Universitatea Slovacă de Tehnologie este Coordonatorul care, împreună cu Partenerii Responsabili în Comitetul Director, constituie Consiliul de Coordonare a Proiectului. Biblioteca Academiei e partener în proiectul SAFECULT alături de I-CON și parteneri străini, precum: DataPower (Italia); Bierbeck University (Marea Britanie) și Universitatea Slovacă de Tehnologie.

Patrimoniul scris european se confruntă cu diverse riscuri, de la degradarea mediului și schimbările climatice la pericole naturale și provocate de om, de la tensiunile turismului global la criza economică și reducerile bugetare, de la neglijență sau acțiuni de conservare inadecvate până la simpla trecere a timpului în sine. Protecția corectă a patrimoniului scris împotriva mai multor amenințări necesită abilități specifice, sporite de un grad larg de colaborare între disciplinele filologice, paleografice, codicologice și științelor materiale (fizico-chimice și biologice) și activitățile de prevenire, conservare și recuperare a bunurilor culturale mobile.

Interdisciplinaritatea este solicitată pentru formarea, predarea și educarea specialiștilor din acest sector și pentru concurența la nivel național și internațional. În trecut, acest obiectiv era aleatoriu și fragmentat, dar acum, trebuie să fie rezultatul unui proiect mai specific și mai cuprinzător. Proiectul SAFECULT abordează dezvoltarea competențelor-cheie și a abilităților complexe, necesare în prevenirea dezastrului, atenuarea, răspunsul și recuperarea patrimoniului scris pentru a forma o masă critică de conservatori, arhiviști și bibliotecari gata să coordoneze situația de urgență. Ca deținător de bunuri culturale de patrimoniu, Biblioteca Academiei Române este partener în proiect cu: Gabriela Dumitrescu, director de colecții, Luminița Kövari, șef Serviciu manuscrise-carte rară, Carmen Albu, bibliograf, Lorența Popescu, bibliograf. La acest meeting, Biblioteca a fost reprezentată de Carmen Albu și Lorența Popescu, bibliografi în cadrul Serviciului de manuscrise-carte rară. Pe agenda de lucru Safecult R3/A1 s-au aflat două module: project skill card și R3/A2 workshop designing curricula. Primul modul, referitor la proiect *skill card*, face referire la cunoștințe,

competențe și rezultate ale informațiilor care trebuie să fie conținute în acest *skill card* la finalul proiectului.

Al doilea modul R3/A2 a constat în formarea de grupe de lucru în cadrul workshop-ului în care grupul român format din Elena Luciana Badea, președinta I-CON și manager în proiect, Cristina Carșote, membru I-CON, Carmen Albu și Lorența Popescu, bibliografi BAR, alături de Alessandro Sidoti, conservator BNCF, și Dušana Grešová, arhivistă MISR, au avut consultări și participări la discuții. S-au întocmit liste de responsabilități specifice pentru manageri, specialiști (conservatori, restauratori, bibliotecari, arhiviști) și voluntari în caz de dezastru asupra clădirilor care adăpostesc bunuri culturale de tezaur și s-a cerut clarificarea terminologiei folosite pe parcursul proiectului.

S-a propus efectuarea unor cursuri europene de coordonare a acțiunilor de prim-ajutor în caz de risc de către specialiștii în domeniu. Cursurile vizează și instruirea altor persoane ca voluntari, la care se poate face apel, capabile să respecte instrucțiunile

coordonatorului și să cunoască modul de operare în recuperarea acestor bunuri afectate de dezastru. Absolvirea cursurilor de către specialiști înseamnă obținerea calității de „expert în managementul dezastrului asupra bunurilor culturale” și atrage responsabilități de coordonare în astfel de cazuri la locul de activitate până la venirea specialiștilor. De asemenea, acest lucru este valabil și pentru voluntarii absolvenți de cursuri, care primesc un atestat prin care li se permite participarea la astfel de operațiuni. Chestionarul completat ulterior de participanți va fi analizat pentru a se îmbunătăți comunicarea între partenerii proiectului, pentru atingerea obiectivelor propuse de proiect, pentru găsirea modalităților cele mai eficiente de prevenire, conservare și reducere a efectelor dezastrului natural sau antropice asupra patrimoniului cultural, nu numai european, ci și mondial. România a aderat la proiect cu scopul de a-și pregăti personalul din domeniul cultural în gestionarea cât mai eficace a unor situații de risc prin responsabilități în cazul unui risc major de incendiu,

inundație, cutremur etc., aceștia fiind cei care cunosc cel mai bine topografia locului care adăpostește colecțiile, ca și valoarea individuală a bunurilor pentru prioritizarea recuperării acestora. Proiectul va continua cu întâlniri transculturale și colaborări interdisciplinare cu rol fundamental în crearea de legături între cetățeni și „memoria Europei” comune.

Dr Lorența Popescu, Carmen Albu

TEZAUR - Foaie a
Bibliotecii Academiei Române.
Calea Victoriei Nr. 125,
Sector 1, București
COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor șef:
Petre Mihai Băcanu
Redactori:
Gabriela Dumitrescu,
Lorența Popescu,
Oana Lucia Dimitriu,
Luminița Kövari,
Carmen Albu
Tehnoredactare/Prezentare grafică:
Hașegan Ștefan Dumitru
Gabriela Dumitrescu

Tezaur (București)
ISSN 2784 – 062X ISSN-L 2784 – 062X